

Олександр Поліщук

Олена Поліщук

Освіта у віртуальному просторі колективної дії в умовах пандемії COVID-19: соціально-філософський аспект

Доведено, що одним із завдань сучасної освіти є максимальне використання інформаційно-комунікаційних технологій. Адже саме ці технології є одним із засобів, що дозволяє реалізовувати завдання освіти в умовах пандемії і війни. Завдяки цим можливостям сучасна освіта у більшості випадків перемістилася з реальних аудиторій у віртуальні. Віртуальний простір створює можливості для подолання часових і просторових меж в опануванні знаннями, сприяє утворенню соціальних груп, у межах яких відбувається обмін і оволодіння тією чи іншою інформацією, знаннями. Розглядаються особливості формування колективної дії. Звернуто увагу на умови з якими зустрівся світ у XXI ст. – COVID-19. Метою статті є аналіз особливостей формування колективної дії у віртуальному просторі в умовах пандемії COVID-19 на основі проведеного опитування. Теоретико-методологічну складову становлять загальнонаукові та спеціальні методи і підходи: системний і соціологічний. Пандемія COVID-19 змусила суспільство стати віртуальним, більшість життєвих процесів із реального життя перейшли у віртуальний простір, наприклад, освіта, люди стали більше спілкуватися у соціальних Інтернет-мережах. При цьому зв'язки, що виникають у віртуальному просторі соціальних мереж є слабшими, і не завжди очікувана колективна дія соціальної групи може себе виправдати з позиції кількості учасників чи реалізації мети, не завжди відбувається адекватне її перенесення з віртуального світу у реальний. Це зумовлено тим, що у віртуальному світі соці-

альні зв'язки будуються за горизонтальним принципом і не передбачають вертикальних відносин. І такі відносини не мають тих особливостей формування колективної дії, що притаманні реальному, матеріальному світові. В рамках дослідження проводилося опитування респондентів різних вікових категорій. Результати опитування продемонстрували, що в основі формування колективної дії, ідентичності у соціальних мережах домінуючими є цінності та морально-етичне відношення у межах групи, що і визначають особливість колективної дії і суспільства у цих реальних умовах сучасності, а також визначають розвиток суспільства. Адже 58,5% опитаних чітко зазначили, що соціальні мережі, учасниками яких вони є, мають на них вплив. Тобто соціальна мережа за цих умов є чи не основним фактором формування особистості і власного «Я». Звернуто увагу на можливості надання освітніх послуг в умовах пандемії і війни, використовуючи віртуальний простір. Беручи за основу філософію навчання протягом життя, показано, що віртуальний світ надає рівні можливості усім бажаним отримати освіту чи додаткові знання незалежно від віку.

Ключові слова: людина, освіта, суспільство, соціальна група, віртуалізація, Інтернет, соціальні мережі, соціальні зв'язки.

Вступ

Будь-яке суспільство чітко структуроване, що визначає його колективну дію і є тим феноменом, який спонукає до онтологічних змін у суспільстві. Основним елементом соціальної системи є людина, яка виступає і творцем/учасником соціальної групи. Остання є складовою соціальної структури суспільства. Вона є явищем історичним і залежить від соціальних інститутів їх становлення, розвитку, трансформації тощо. Зазначений світогляд демонструє особливий статус соціальної групи у соціальній структурі суспільства. Вперше на це звернув увагу Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан» [Гоббс 2000], проте питання соціальних груп у соціальній структурі були актуальні для науковців усіх періодів, адже це явище є динамічним і залежить від багатьох соціальних, політичних, економічних, культурологічних та інших факторів. Саме фактори провокують форму, зміст, мету колективної дії. Ці ознаки стають причиною формування соціальної групи, учасником якої є людина.

Отже, колективна дія соціальної групи складається з сукупності дій людей, які мають одну чи декілька об'єднуючих ознак. Тобто діяльність є однією з ознак соціальної групи, що зумовлюється потребами людини, групи людей, членів соціальної групи та того історичного часу, в якому відбувається дія. З точки зору формальної логіки дія соціальних груп організовується і підлаштовується під ті умови, що діють у відповідному проміжку часу. Однією з таких умов є пандемія COVID-19, що спонукає до утворення нових та переформатування існуючих форм колективної дії соціальних груп та її реалізації в реальному житті.

Мета дослідження: аналіз особливостей формування колективної дії у віртуальному просторі в умовах пандемії COVID-19 на основі проведеного опитування.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічну складову становлять загально-наукові та спеціальні методи та підходи. Одним із таких є системний підхід, що дозволив розглянути колективну дію соціальних груп у динаміці від її утворення до перенесення в реальний світ, крім цього допоміг виокремити особливості та інтереси учасників соціальних груп. Соціологічний метод сприяв встановленню рівня активності учасників у соціальних мережах, їх інтересів, а також впливу соціальних мереж на людину.

Результати

Звертаючись до досліджень у сфері соціальної філософії, можна констатувати, що в силу соціальних обставин для людини соціальна група є відповідним середовищем, у якому вона може реалізуватися. Більшість дій, що здійснює людина у соціальному середовищі, відбуваються через соціальну групу. Саме тому соціальна група стала опорною у реалізації колективної дії. Розглянувши характеристики соціальних груп, ми взяли за основу ті, що подаються саме у соціальній філософії: малі, середні та великі. На наш погляд, такий поділ є універсальним, визначає форму, не звертаючись до змістових характеристик, і може застосовуватися у частині формування і реалізації колективної дії будь-яких соціальних груп. Саме на такому поділі соціальних груп ґрунтуються дослідження Менкура Олсона «Логіка колективної дії» [Olson 1993], О. Поліщука та О. Поліщук «Філософія екзистенціалізму пограничного буття особистості в реальному/віртуальному світах інформаційного суспільства» [Поліщук, Поліщук 2020: 38–42], «Проблема людини в інформаційному суспільстві» [Поліщук, Поліщук 2019: 66–78].

До малих соціальних груп належать об'єднання осіб до декількох десятків осіб. Як правило, це сім'я, первинні виробничі об'єднання (бригади), сусідські спільноти, компанії, шкільні класи тощо. Ознакою цих груп є безпосередній контакт їх членів. Люди живуть у групі, так би мовити, під взаємним контролем, у безпосередній комунікації, взаємодії. Існують формальні й неформальні малі групи. Перші складаються відповідно до наперед сформованих (як правило, офіційно зафіксованих) цілей, тверджень, інструкцій чи статутів. Другі формуються на основі особистих симпатій та антипатій, любові, товариського потягу тощо. Більше досліджені малі соціальні групи у психології.

Середніми соціальними групами позначають жителів одного села чи міста, територіальної громади, працівників одного заводу чи фабрики,

викладачів та студентів одного закладу освіти. Ці групи також мають різні основи формування. Наприклад, склад односельців, територіальних громад формуються, як правило, стихійно. Виробничі об'єднання створюються для досягнення певної мети, вирішення конкретних соціальних завдань.

Великі соціальні групи утворюють класи, етнічні спільноти (нація, народність, плем'я), вікові групи (молодь, пенсіонери), статеві об'єднання (чоловіки, жінки) – це численні об'єднання людей (від декількох десятків до сотень мільйонів). Безпосереднього контакту між ними, звичайно ж, немає. Об'єднує їх інше – фундаментальний інтерес, що формується на основі усвідомлення людьми об'єктивних обставин свого буття. Щоправда, певні представники цих груп можуть і не усвідомлювати своїх корінних інтересів. Вони входять до цих груп спонтанно. З розвитком самосвідомості спонтанність поступається місцем організованим (економічним, політичним, соціальним) об'єднанням.

Ще одну градацію соціальних груп запропонував Томас Гоббс, в основу якої він поклав соціальну структуру. Виходячи з цього, у суспільстві він розглядав такі соціальні групи, як політичні й приватні, упорядковані й не упорядковані тощо [Гоббс 2000].

Розглянувши визначені у соціальній філософії характеристики форм соціальних груп, варто відмітити, що їх зміст відображається у меті, завданнях, цілях діяльності. Все це і формує саму колективну дію соціальних груп. Оскільки людина є соціальною істотою, вона одночасно може перебувати у різних зазначених групах і діяти як у власних, так і групових інтересах. Кожна соціальна група має відповідно свою структуру, і не залежно від того, чи людина є активною, діяльним членом групи чи пасивним – отриманими благами вона також користується. Це вже залежить виключно від самої групи, до складу якої вони входять. Однак ми зараз не будемо розглядати аспекти діяльності людини як дієвого суб'єкта колективної дії соціальної групи, а звернемо увагу на процеси утворення колективної дії і на те, як змінювалися організаційні аспекти в умовах пандемії COVID-19.

До недавніх пір, поки не набрали чинності соціальні обмеження, суспільству були властиві традиційні системи спілкування та ведення діалогу. Зокрема для вирішення тих чи інших проблем, досягнення мети чи реалізації цілей формувалися соціальні утворення групи/колективи, які визначали свою стратегію і відповідно до неї починали діяти. Сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, спонукала до формування колективної дії, яка у подальшому могла мати різні форми прояву. Однак з розвитком суспільства, технічним прогресом, особливостями інформатизації та цифровізації традиційні системи доповнювалися інформаційно-комунікаційними технологіями. Особливо це стало помітно з появою пан-

демії COVID-19, яка змусила усе суспільство частково замінити реальну комунікацію – віртуальною і перейти з реального, матеріального світу у віртуальний, вигаданий світ, у якому людина не завжди відповідає соціальним ідеалам, а в більшості випадків – своїм уявленням. Пандемія XXI ст. змусила суспільство стати віртуальним, більшість життєвих процесів із реального життя перейшли у віртуальний простір, люди стали більше спілкуватися у соціальних Інтернет-мережах, освіта перейшла у віртуальний простір. Тобто послуговуючись напрацюваннями Жана Бодрийяра [Бодрийяр 2000], сучасний світ став «ерою порожнечі». Віртуальність стала опозицією матеріального світу. Віртуальність породила новий, альтернативний реальному світ, у якому людина при допомозі інформаційних технологій має можливість відійти від реальності і доповнити незавершений реальний світ у віртуальному. Віртуальність суспільного життя, що набрала неабиякої популярності в умовах пандемії COVID-19, призводить до зміни у диференціації структури суспільства, а як наслідок, і переформатування колективної дії. Відійшовши від можливостей, дарованих Богом у реальному світі, людина у віртуальному просторі презентує себе як надлюдина, долаючи час і простір, вона шукає собі однодумців. І в цьому на допомогу людині приходять соціальні мережі, що стали продуктом розвитку науково-технічного прогресу, зокрема засобів комунікації, що дозволяють наблизити віддалені об'єкти, спростити та прискорити процес спілкування. За таких умов відбувається трансформація традиційних функцій колективу, механізмів соціалізації індивіда, формування його особистості і духовності, як зазначає О. Сідоркіна [Сідоркіна О. М., 2020: 93–96].

У цій ситуації ми звертаємо увагу на те, що у віртуальному просторі, в соціальних мережах зв'язки між учасниками є слабшими, і не завжди очікувана колективна дія соціальної групи може себе виправдати з позиції кількості учасників чи реалізації мети, не завжди відбувається адекватне її перенесення з віртуального світу у реальний. Це зумовлено тим, що у віртуальному світі соціальні зв'язки будуються за горизонтальним принципом і не передбачають вертикальних відносин. І такі відносини не мають тих особливостей формування колективної дії, що притаманні реальному, матеріальному світові. Однією із таких особливостей є соціальний примус, що діє в межах соціальної групи у реальному світі, а у віртуальному – лише внутрішнє переконання, емоційність сприйняття тощо. Це в котре підкреслює слабкість зв'язків у віртуальному просторі, які є горизонтальними, де людина більше орієнтується на естетичну складову, розум, раціональність у реальному світі замінюється емоційною реакцією.

Варто відмітити, що людина у віртуальному світі, як і в реальному є учасником кількох соціальних груп. Однак у віртуальному світі кількість

їх розширюється за рахунок кількості соціальних мереж і наявних у них соціальних груп. Що ж таке соціальна мережа? Ми вважаємо, що це відповідна структура, в основі якої знаходяться соціальні зв'язки. Апріорно останні є спільні інтереси і довіра. Крім цього, вона є простором, що породжує нові форми взаємодії людей, нові принципи соціальності і розширення свободи людини, яку тепер розуміють, зазначає Наталія Мозгова, як «віртуальну» свободу суб'єкта або свободу певного «віртуального персонажа» [Мозгова 2020: 35–37]. Означений ресурс є майданчиком для взаємодії один з одним виключно на довірі. Адже у віртуальному світі люди реєструються під вигаданими іменами, маніпулюють будь-якими властивими їм ознаками. Така взаємодія є немислимою і спонукає до вироблення нової етики.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій має неабиякий вплив на розвиток освіти, особливо у тих країнах, де цінується свобода, свобода вибору форм, методів навчання, тобто мова йде про академічну свободу. Саме на цьому аспекті як єдиній і почесній меті кожного учасника освітнього процесу наголошує Михайло Бойченко [Boichenko 2021: 24–41]. Зосереджуючись на віртуальності сучасної освіти, Марина Препотенська акцентує нашу увагу на балансі нових форм вузівської комунікації з урахуванням теорії поколінь і мультипотенціальності. Зокрема авторка зазначає, що сучасне покоління вдало поєднує у своєму житті два світи – реальний і віртуальний. Цим людям актуальними є віртуальні форми навчання [Препотенська 2020: 99–112].

Усе вищевикладене і теоретично обґрунтоване змусило нас провести перевірку зазначених припущень шляхом опитування осіб різного віку і з різних регіонів. Метою перевірки було встановити вплив соціальних Інтернет-мереж на формування соціальних груп та їх колективну дію, а також перевірити їх ефективність за межами віртуального простору – в реальному світі.

Обговорення

Відповідно до заявленої мети, нами було проведено опитування респондентів різного віку (18–60 і старші) і різного місця перебування в межах України.

Опитування проводилося при допомозі Google форми. У ньому взяли участь представники 11 обласних центрів України (Хмельницької, Вінницької, Харківської, Тернопільської, Житомирської, Донецької, Львівської, Одеської, Луцької, Рівненської та Івано-Франківської) – 188 осіб. Основну частину респондентів становили особи віком 18–30 років. У ході опитування було з'ясовано, що всі у своєму житті використовують соціальні мережі та відвідують їх з відповідною періодичністю: 1–3 рази

на день – 10,6%, 3–10 разів – 42%, більше 10 разів на день – 47,3%. Наведені відсотки підтверджують, що сьогоденне життя без соціальних мереж є немислимим. Незалежно від вікової категорії людина цікавиться життям соціальних мереж, у яких вона перебуває. Причини відвідувань є різними: спілкування, розваги, відстежування цікавих подій, бездіяльність, відпочинок, пошук інформації, навчання, перегляд фільмів, інтимні послуги, ігри тощо. З наведених причин стають зрозумілі і потреби, мотиви, що спонукають до дії, до об'єднання осіб у межах відповідних соціальних мереж. Основними потребами є спілкування, пошук нових друзів, інформації, гра в ігри, зручність у використанні, перегляд фото, відео, черпання нових ідей та інше. У цьому контексті актуальними є питання часу (1) і простору (2): 1) використовуючи соціальні мережі, учасниками яких є особи різних часових поясів, людина може комунікувати у зручний для неї час. При цьому використовувати не лише мову як один із засобів комунікації, а й інші можливості: знаки, символи, схеми, відео, фото тощо; 2) у просторі людина є лише прив'язаною до Інтернету. Тобто там, де є точка доступу до Інтернет-мережі, людина здатна здійснювати комунікацію. Поєднання цих двох феноменів з технічним та інформаційним прогресом суспільства розширює в рази можливості формування соціальної групи і утворення колективної дії, але це лише у просторовому розумінні. Оскільки чим більшими є просторові межі, тим слабшими можуть бути соціальні зв'язки.

Особливу увагу привертає той факт, що 76,1% респондентів заявили, що в умовах пандемії COVID-19 вони стали більше часу проводити у соціальних мережах, і лише 23,9% – залишилися незмінними. Це зумовлено загальною ситуацією, в якій опинилася людина в умовах цієї пандемії, однак не зважаючи на ці та інші обставини 90,4% осіб все ж таки надають перевагу реальному спілкуванню, коли вони можуть бачити людину в живу, спостерігати за її мімікою, жестами, емоціями. Це все те, чого не вистачає людині у процесі комунікації, і що орієнтує її під час реального діалогу. Лише 9,6% опитаних надали перевагу віртуальному спілкуванню. Однак такий відсоток є загрозою, оскільки він символізує формування «Інтернет-залежності» [Goldberg 1996: 403–412]. У зв'язку з тим, що з появою Інтернету як соціально-технічного феномену почалася формуватися і відповідна залежність, а в період пандемії вона ще більше загострилася, питаннями цієї проблеми почали цікавитися чимало дослідників: Кімберлі Янг розглядала кіберкомунікативну залежність (спілкування в соціальних мережах, форумах, конференціях тощо) [Янг 2017], С. Сидорова, В. Ельчанінов і Н. Габдулхакова досліджували вплив мережі Інтернету на свідомість людини [Сидорова et al. 2014: 294–296].

Відомо, що для реєстрації у соціальних мережах людина має зазначити при цьому своє ім'я. Зважаючи на те, що сучасне суспільство

є відкритим, 91,5% респондентів використовують реальні імена, але є і ті, які приховують їх – 8,5%. Остання цифра засвідчує, що у людей з однієї сторони є боязнь відкритості перед суспільством, а з іншої – вони не бажають ідентифікувати «Я» реальне з «Я» віртуальним, що не тягне за собою ніякої відповідальності. Але незважаючи на це, розуміючи реалії людського життя і потребу людини у будь-якій підтримці, а також, можливості відстоювати свої потреби, 97,3% опитаних заявили про рішучу готовність сформувати соціальну групу у віртуальному світі і спрямувати її колективну дію у реальний, матеріальний світ. Лише 3% людей не виявили таких намірів. Цих три відсотки є тими «зайцями безбілетниками» (назва взята у Менкура Олсона), які не хочуть брати відповідальності, активно діяти, а лише приєднаються до розподілу отриманих благ.

Враховуючи те, що в сучасних умовах панування невгамовної пандемії COVID-19, більшість людей почало орієнтуватися не на політичні, релігійні, матеріальні цінності, а на загальнолюдські, зокрема це становить 90,4% опитаних, але є і такі – 9,6%, які орієнтуються на інші цінності. З наведеного можемо припустити, що в соціальних групах, все ж таки, домінуючими є загальнолюдські цінності, які закладені в основу колективної дії соціальних груп. Тобто порушення загальнолюдських цінностей призводить до зміни формату колективної дії у світі. Крім цього, обираючи ту чи іншу соціальну мережу у віртуальному просторі, люди здійснюють процеси ідентичності на основі: 1) морально-етичної складової (50,5%), 2) ціннісних орієнтирів (41,5%) та 3) територіальної приналежності (4,8%).

Наведений аналіз проведеного опитування, підтверджує нашу думку, що в основі формування колективної дії, ідентичності у соціальних мережах домінуючими є цінності і морально-етичне відношення в межах групи, що і визначають особливість колективної дії й суспільства у цих реальних умовах сучасності, а також визначають розвиток суспільства. Адже 58,5% опитаних чітко зазначили, що соціальні мережі, учасниками яких вони є, мають на них вплив. Тобто соціальна мережа за цих умов є чи не основним фактором формування особистості і власного «Я».

Щодо освіти, то варто відмітити, що віртуальна мережевість надала чималі можливості учасникам освітнього процесу у пізнанні світу і комунікації. В умовах комунікативно-технічного прогресу, пандемії, а сьогодні і військових дій на території України, освіта змушена перейти із реальної аудиторії у віртуальну. Учасники освітнього процесу отримують наукові знання не лише від викладачів, а й при використанні різноманітних сайтів і соціальних мереж. На перебування у віртуальному світі впливає і та ситуація, в якій опиняється людина. Відповідно до свого настрою, потреб та прагнення людство все більше часу проводить у віртуальному світі. Однак таке поглинання має не лише позитивні момен-

ти, а й негативні, зокрема це має відношення у частині достовірності тієї чи іншої інформації, яку черпає людина при допомозі Інтернету. Іншою загрозою є небажання людини здійснювати пошук і аналіз тієї чи іншої інформації, а використовуючи можливості соціальних мереж, Інтернет-простору, вона перетворюється на споживача. Практично порушується питання мислення і можливості пізнання. Але це якщо абстрагуватися лише можливостями Інтернету у пізнавальному процесі й отриманні освітніх послуг.

Крім цього, беручи за основу філософію освіти протягом життя і наклавши її на основу нашого дослідження, можемо з впевненістю стверджувати, що віртуальний світ надає широкі можливості для отримання освітніх послуг не лише в межах своєї держави, а й за її межами. Люди різного віку, об'єднуючись у соціальні групи, у віртуальному просторі відвідують чимало різноманітних сайтів, черпають звідти різноманітну інформацію, аналізують її, висловлюють власну позицію, тобто відбувається і комунікація, і пізнання. У результаті такої діяльності людина продовжує свою освіту замінивши її традиційне сприйняття на нетрадиційне. Тобто, незалежно від віку, соціального статусу у віртуальному світі існує чимало освітянських сайтів, платформ, які можна користуватися. Відвідуючи їх людина долучається до відповідних соціальних груп, що існують у цьому світі. Основною вимогою тієї чи іншої платформи виступають базові знання, що необхідні для оволодіння відповідного матеріалу. Зважаючи на таку умову, кожна особа сама визначає свій рівень – визначивши його, доєднується до відповідної групи. Якщо ж рівня знань не вистачає, людина має можливість шукати іншу групу, платформу у цьому ж таки віртуальному світі. Такий світогляд підводить нас до переконання, що людина буде постійним шукачем інформації у віртуальному світі. Причиною цих пошуків, на наше переконання, є бажання отримати інформацію, знання. Отримавши їх, людина в силу своєї природи не зупиняється, а переходить до вищого рівня – відбувається рух по вертикалі. Причиною такого руху є прагнення до самовдосконалення і подолання різних криз, що зумовлюються соціальними потрясіннями.

Виходячи з проведеного аналізу, можемо припустити, що соціальне потрясіння, яке породжує соціальну нестабільність, викликану пандемією, може продовжуватися чимало років. Незадоволення мас, що зумовлено соціальною, економічною, політичною нестабільністю, порушення загальнолюдських цінностей, зміна формату морально-етичної взаємодії, визначить аспекти ідентичності в інформаційному просторі й об'єднає соціальні групи і спрямує їх колективну дію на владу, що не забезпечила належних умов у боротьбі з вірусом. У зв'язку з цим, поступеміологічна ситуація призведе до перерозподілу доходів.

Соціальна нестабільність – одна з найсерйозніших небезпек, яка може виникнути у цих умовах: якщо люди не мають роботи, перспектив на краще життя, вони будуть вдаватися до насилля. І таке насилля може продукуватися соціальними групами, що сколихне не лише локальну територіальну одиницю, а й зачепить усі континенти й усі держави світу. Також, як бачимо, через соціальні мережі можна контролювати діяльність людини, оскільки вона є надзвичайно адаптивною і піддається будь-якому впливу. Будучи учасником соціальних мереж, людина піддається їх впливу і діє відповідно до визначених правил.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, маємо всі підстави стверджувати, що науково-технічний прогрес сприяє утворенню нової реальності – віртуальної. Перебуваючи у віртуальному просторі, учасники створюють чимало різних соціальних мереж. Причини їх утворення і відвідування є різноманітними, але вони формують так-звану Інтернет-залежність, яка може призвести до різноманітних, неочікуваних для суспільства наслідків. Проведене опитування підтвердило, що в умовах пандемії COVID-19 людина стала більше часу проводити в Інтернет-мережах, збільшилася частота їх відвідувань тощо. Але вони не покидають надії на реальну комунікацію. Позитивним є і те, що незважаючи на важкість сучасних умов глобалізованого світу, людина орієнтується на загальнолюдські та морально-етичні цінності, і готова їх захищати, переформатувавши колективну дію соціальної групи з віртуального світу в реальний. Звичайно, що як і в будь-якій ситуації, так і в цій не обходиться без «зайців безбілетників».

Також відмічаємо і те, що створений завдяки технічному прогресу віртуальний світ має неабиякий вплив на розвиток освіти і надання освітніх послуг в умовах пандемії людям різних вікових категорій, виходячи з філософії навчання протягом усього життя.

Посилання:

- Бодрийяр, Ж. (2000). *Символический обмен и смерть* / пер. с фр., вступ. ст. С. Н. Зенкина. Москва: Добросвет.
- Гобс, Т. (2000). *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної* / пер. з англійської Р. Димерця, В. Єрмоленка, Н. Іванової, Є. Мірошниченка, Т. Олійник. Київ: Дух і Літера.
- Мозгова, Н. (2020). Віртуалізація соціальної реальності як спроба подолання самотності людини доби постмодерну. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія* 31(1), 35-37. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14822>
- Поліщук, О. С., Поліщук, О. В. (2019). Проблема людини в інформаційному суспільстві. *Освітній дискурс* 12(4): філософські науки, 66–78.

- Поліщук, О. С., Поліщук, О. В. (2020). Філософія екзистенціалізму пограничного буття особистості в реальному/віртуальному світах інформаційного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія* 31(1), 38–42. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14823>
- Препотенська, М. (2020). Мультипотенціали в освітньому дискурсі. *Філософія освіти* 26(1), 99–112. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-6>
- Сидорова, С. Н., Ельчанинов, В. С., Габдулхакова, Н. К. (2014). Особенности влияния компьютерных игр на личность. *Молодой ученый* (7), 294–296.
- Сідоркіна, О. М. (2020). Самотність у комунікативному процесі сучасної людини. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія* 31(1), 93–96. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14834>
- Янг, К. С. (2000). Диагноз – Интернет-зависимость. *Мир Интернет* (2): 24–29.
- Boichenko, M. (2021). Calling of education: challenges and achievements of independence. *Philosophy of Education* 27(1), 24–41.
- Goldberg, I. (1995). Internet addiction disorder. *CyberPsychology & Behavior* 3(4), 403–412.
- Olson, M. (1993). *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press.
- References:**
- Baudrillard, J. (2000). *Symbolic Exchange and Death*. Trans. from French by S. N. Zenkin. [In Russian]. Moscow: Dobrosvet.
- Boichenko, M. (2021). Calling of education: challenges and achievements of independence. *Philosophy of Education* 27(1), 24–41.
- Gobbes, T. (2000). *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. Trans. from English by R. Dymereets, V. Iermolenko, N. Ivanova, Y. Miroshnychenko, T. Oliinyk. [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Goldberg, I. (1995). Internet addiction disorder. *CyberPsychology & Behavior* 3(4), 403–412.
- Mozgova, N. (2020). Virtualization of social reality as an attempt to overcome the loneliness of man in the postmodern era. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 31(1), 35–37. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14822>
- Olson, M. (1993). *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press.
- Polishchuk, O. S., Polishchuk, O. V. (2019). The human problem in the information society. *Educational Discourse* 12(4): Philosophical Sciences, 66–78.
- Polishchuk, O. S., Polishchuk, O. V. (2020). The philosophy of existentialism of the borderline existence of the individual in the real/virtual worlds of the information society. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 31(1), 38–42. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14823>
- Prepotenska M. (2020). Multipotentials in educational discourse. *Philosophy of Education* 26(1), 99–112. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-6>
- Sidorova, S. N., Elchaninov, V. S., Gabdulhakova, N. K. (2014). Peculiarities of the influence of computer games on personality. *Young Scientist* (7), 294–296.
- Sidorkina, O. M. (2020). Loneliness in the communicative process of a modern person. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 31(1), 93–96. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14834>
- Yang, K. (2017). Diagnosis – Internet addiction. *World of Internet* (2): 24–29.

Oleksandr Polishchuk, Olena Polishchuk. Education in virtual space of collective action in the conditions of pandemic of COVID-19: social-philosophical aspect

It is proved that one of the tasks of modern education is the maximum use of information and communication technologies. After all, these technologies are one of the means that allows to realize the tasks of education in the conditions of pandemic and war. Due to these possibilities, modern education in most cases has moved from real classrooms to virtual ones. Virtual space creates possibilities for overcoming of temporal and spatial borders in the acquisition of knowledge, promotes the formation of social groups, within which there is an exchange and capture that or other information, knowledge. Features of the formation of collective action are considered. Attention is paid to the conditions with which the world met in the XXI century – COVID-19. The aim of this article is to analyse the peculiarities of the formation of collective action in cyberspace in the context of the COVID-19 pandemic based on a survey. The theoretical and methodological component consists of general and special methods and approaches: systemic and sociological. The COVID-19 pandemic has forced society to become virtual, most life processes have moved from real life to cyberspace, such as education, and people have become more able to communicate on social networks. However, the links that arise in the virtual space of social networks are weaker, and not always the expected collective action of the social group can justify itself from the standpoint of the number of participants or the goal, it is not always adequately transferred from the virtual world to the real. This is due to the fact that in the virtual world, social connections are built on a horizontal basis and do not involve vertical relationships. And such relations do not have the features of the formation of collective action, which are inherent in the real, material world. The study surveyed respondents of different ages. The results of the survey showed that the basis for the formation of collective action, and identity in social networks are dominated by values and moral and ethical attitudes within the group, which determine the peculiarity of collective action and society in these real conditions and determine the development of society. After all, 58.5% of respondents clearly stated that the social networks in which they are members have an impact on them. That is, the social network under these conditions is almost the main factor in the formation of personality and self. Displace attention on possibility of grant of educational services in the conditions of pandemic and war, using virtual space. Taking for basis philosophy of studies during life, it is shown that the virtual world gives equal possibilities all wishing to get education or additional knowledge regardless of age.

Keywords: *human, education, society, social group, virtualization, Internet, social networks, social connections.*

Поліщук Олександр, доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної ака-

демії (Україна). Сфера наукових інтересів: соціальна філософія, філософія історії, історія філософії, філософія освіти, філософія мови.

<https://orcid.org/0000-0002-9838-7105>

E-mail: prokurator2007@ukr.net

Поліщук Олена, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та зарубіжної літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (Україна). Сфера наукових інтересів: соціальна філософія, філософія освіти, філософія мови.

<https://orcid.org/0000-0002-3826-5085>

E-mail: Elen_5@ukr.net

Polishchuk Oleksandr, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy (Ukraine). Research interests: social philosophy, philosophy of history, history of philosophy, philosophy of education, philosophy of language.

<https://orcid.org/0000-0002-9838-7105>

E-mail: prokurator2007@ukr.net

Polishchuk Olena, Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Foreign Literature of the Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy (Ukraine). Research interests: social philosophy, philosophy of education, philosophy of language.

<https://orcid.org/0000-0002-3826-5085>

E-mail: Elen_5@ukr.net